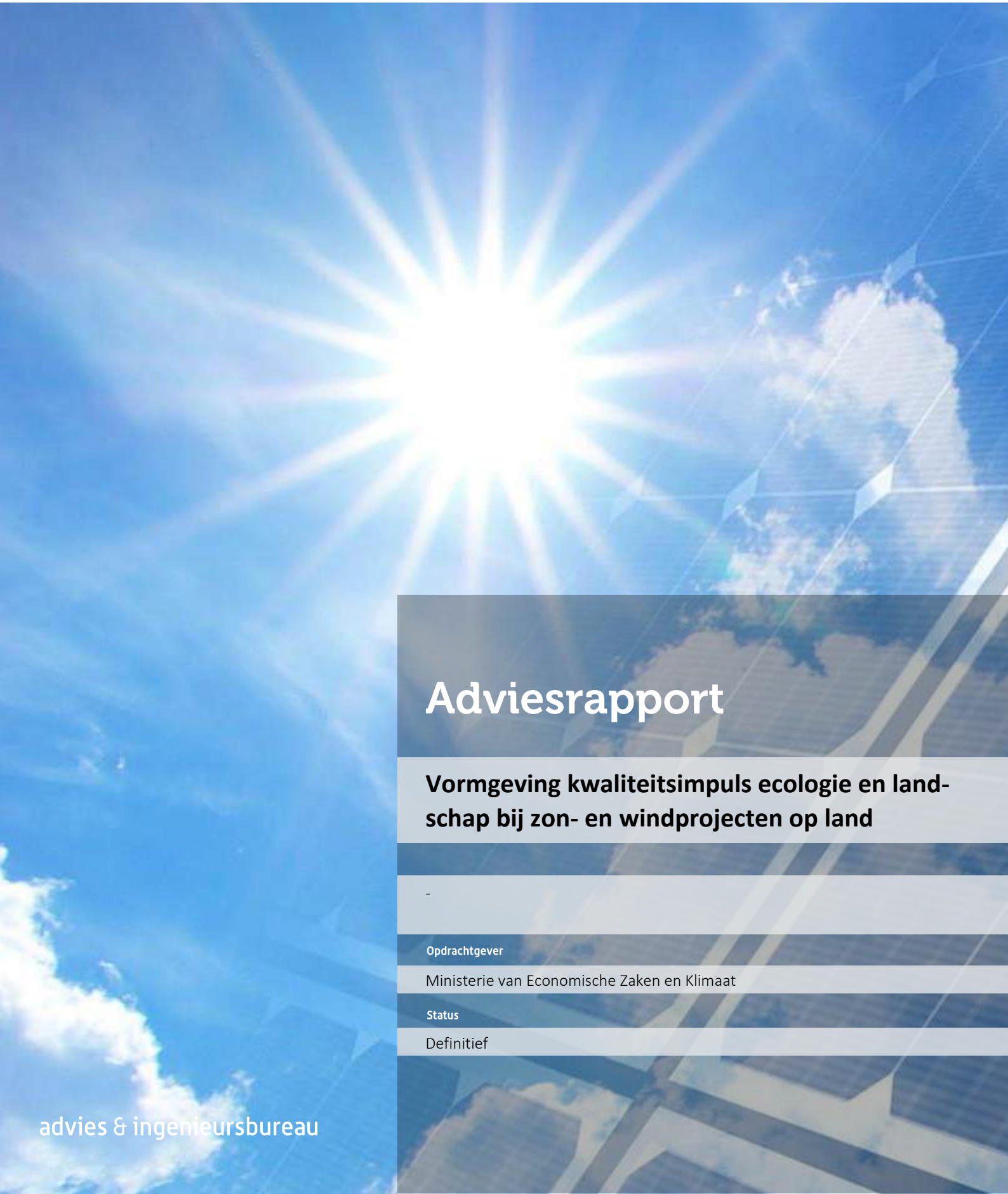

Adviesrapport

Vormgeving kwaliteitsimpuls ecologie en landschap bij zon- en windprojecten op land

-

Opdrachtgever

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Status

Definitief

advies & ingenieursbureau

T (085) 4871265
E info@ecogroen.nl
I www.ecogroen.nl

Colofon

Titel

Vormgeving kwaliteitsimpuls ecologie en landschap bij zon- en windprojecten op

Subtitel

-

Projectcode	Datum	Status
24-113	9 september 2024	Definitief

Auteur(s)

B. Everwijn & G. Engelbertink

Modellering & GIS

R. van Heumen

Tweede lezer

Opdrachtgever

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

©Ecogroen bv

Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt, mits onder vermelding van bron en status.

Everwijn, B & Engelbertink, G. (2024). Vormgeving kwaliteitsimpuls ecologie en landschap bij zon- en windprojecten op land. -. Rapport 24-113. Ecogroen bv

Inhoud

Samenvatting 5

1. Inleiding 9
1.1 Aanleiding 9
1.2 Advies Berenschot 9
1.3 Vraagstelling 10
1.3.1 Adviesbehoefte 10
1.3.2 Inhoudelijke suggesties 10
1.3.3 Onderzoeksvragen 11
1.4 Aanpak 11
1.5 Leeswijzer 12

2. Huidige situatie 13
2.1 Beleid 13
2.1.1 Beleid Zonneladder en voorkeursvolgorde zon op land 13
2.1.2 Beleid windparken 13
2.2 Subsidies 14
2.2.1 SDE++ 14
2.2.2 SCE 15
2.2.3 Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) 15
2.3 Natuurwetgeving 16
2.3.1 Invloed op ontwikkellocaties en maatregelen 16
2.3.2 Invloed tijdens en na exploitatieperiode 16
2.4 Markt 17
2.4.1 Ecocertified 17

3. Waar investeren? 18
3.1 Waar in Nederland? 18
3.2 Waar op of rond een locatie van een windpark? 19
3.3 Waar op of rond een locatie van een zonnepark? 19
3.4 Wel of niet op bestaande energieparken? 19

4. Welke maatregelen subsidiëren? 20
4.1 Formuleren ecologische doelstellingen en bijbehorende maatregelen 20
4.2 Maatregelen die raken aan de opwekcapaciteit 21
4.3 Vanaf welke minimum is er sprake van natuurversterking waarvoor het kwaliteitsbudget bedoeld is? 22
4.4 Maximale bedragen per project 22

5. Door wie uit te voeren? 23
5.1 Decentralisatie Uitkering 23
5.2 Rijksdienst voor Ondernemend Nederland 24
5.3 Nationaal Groenfonds 24
5.4 Advies 24

6. Hoe ziet proces er uit? 26
6.1 Proces vanuit perspectief ontwikkelaar 26
6.2 Proces bij een Decentralisatie Uitkering 27
6.3 Proces kleinschalige coöperaties en verenigingen 27

Geraadpleegde bronnen 28

Bijlagen

Bijlage 1 - Interviews en gesprekken
Bijlage 2 - Eisen waaraan de aanvraag kwaliteitsimpuls SKNL RVO aan dient te voldoen
Bijlage 3 - Kaart netcongestie, NNN en RES

Samenvatting

Inleiding

Op 12 oktober 2023 wordt het gewijzigde amendement van Kröger en Boucke aangenomen, waarin voor het begrotingsjaar 2024 vijfentwintig miljoen euro wordt gereserveerd voor het 'herstellen en versterken van de ecologie en landschapskwaliteit bij en rondom projecten voor hernieuwbare energie op land'. Gesteld wordt dat ontwikkelaars van energieprojecten die willen inzetten op het verbeteren van ecologie en landschapskwaliteit, dit vaak niet kunnen vanwege een gebrek aan financiële middelen. Ecogroen is gevraagd om in een proces van maximaal 2 maanden antwoord te geven op de volgende vragen:

1. Waar dient te worden geïnvesteerd in natuur en landschap?
2. In welke maatregelen dient te worden geïnvesteerd?
3. Welke organisatie dient de regeling uit te uitvoeren?
4. Hoe ziet het proces van de totstandkoming, beoordeling en verantwoording achteraf van de gewenste maatregelen eruit?

Antwoorden zijn tot stand gekomen middels het voeren van individuele gesprekken en een 3-tal werksessies met (semi)overheden, brancheverenigingen en ecologisch deskundigen.

Huidige situatie

De zon- en windenergiemarkt is zeer dynamisch. Per 1 januari 2024 is de 'voorkeursvolgorde zon' ingegaan, waardoor het ontwikkelen van zonneparken op landbouwgrond sterk zal afnemen. De focus komt te liggen op zonnepanelen op daken en gevels. Uitzondering hierop zijn zonneparken op transitiegronden, gronden waarvan nu al bekend is dat ze een andere bestemming krijgen en waar in de tussentijd energie opgewekt kan worden.

Voor wat betreft windparken op land geldt dat natuurontwikkeling in de directe omgeving ongewenst is, omdat het vogels en vleermuizen aantrekt die gedood kunnen worden door de wieken. Omdat populaties robuuster te maken (en zo de ontwikkeling van wind op land door te kunnen gaan), is het 'Natuurinclusieve Energietransitie voor wind en hoogspanning op land (NIEWHOL)' initiatief opgezet. Gedachte is te investeren daar waar de ecologische opbrengst het hoogst is. Er wordt momenteel gewerkt aan een beter beeld van kosten en verantwoordelijkheden, met als doel daarna bindende afspraken te maken.

In een groot deel van de Nederland speelt netcongestie, waardoor er beperkt ruimte is voor de ontwikkeling van nieuwe energieparken op land. Consequentie hiervan is dat het kwaliteitsbudget

vermoedelijk niet gelijk over Nederland verdeeld zal worden. Congestieproblemen duren naar verwachting nog jaren.

Er zijn 2 belangrijke subsidies voor zon- en windparken op land, de Stimulering Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie (SDE++) voor ontwikkelaars en de Subsidieregeling Coöperatieve Energieopwekking (SCE) voor coöperaties en verenigingen. De SDE++ stelt per 1 januari 2025 aanvullende ecologische eisen voor zonneparken op land, zoals minimaal 25% open ruimte tussen de panelen en het hebben van een ecologisch beheer- en monitoringsplan. Verwacht wordt dat de SCE zich ook in deze richting zal ontwikkelen.

De grootste (provinciale) subsidieregeling voor natuurinrichting en -beheer is het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Via het SNL verlenen provincies subsidie voor het behoud en de ontwikkeling van (agrarische) natuurgebieden en landschappen. Voor het kwaliteitsbudget kan gebruik gemaakt worden van deze goed ontwikkelde standaard.

Waar dient te worden geïnvesteerd in natuur en landschap?

Er wordt geadviseerd om 50% van het budget toe te kennen aan nieuwe zon op land projecten. Gezien het bescheiden, eenmalige budget en het beperkte aantal nieuwe zon op land initiatieven, wordt geadviseerd om geen nadere selectie te maken op basis van de ecologische potenties van gebieden. Nieuwe zon op land initiatieven op landbouwgrond zijn met de inwerking treding van de Zonneladder per 1 januari 2024 nog maar beperkt toegestaan en alleen binnen de provincies waar netcongestie nog ruimte biedt.

Op of binnen de directe omgeving van windparken zijn er weinig mogelijkheden voor natuur- en landschapsontwikkeling, omdat het aantrekken van vogels en vleermuizen dient te worden voorkomen. Windparken veroorzaken sterfte onder deze soortgroepen, onder andere tijdens migratie. Ondanks het ontbreken van een directe ruimtelijke relatie met de windparken, wordt geadviseerd om 50% van het budget toe te kennen aan het NIEWHOL initiatief. De verantwoordelijkheid voor de populatieversterkende maatregelen zou bij de natuurterreinbeheerders gelegd kunnen worden. Reden om af te wijken van de locatiegebondenheid zoals opgenomen in het amendement, is het grote ecologische rendement dat hiermee bereikt wordt. Tevens wordt hiermee bijgedragen aan het voorkomen van ecologisch-juridische obstakels bij de ontwikkeling van nieuwe windparken.

In welke maatregelen dient te worden geïnvesteerd?

Ecologie is een complex vakgebied en om alle potenties van een gebied in haar landschapsecologische samenhang te benutten is maatwerk nodig. Subsidies voor natuurinrichting en -beheer zijn niet nieuw, provincies voorzien hier al decennia in via het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Geadviseerd wordt zo veel mogelijk aan te sluiten bij deze methodiek, die zich in de praktijk heeft bewezen en bij alle betrokkenen bekend is. Verschil met de SNL is dat provincies natuurdoelen op voorhand vaststellen, zodat initiatiefnemers weten naar welk type natuur gestreefd dient te worden. Bij het kwaliteitsbudhet blijken de natuurpotenties van percelen pas na landschapsecologisch onderzoek. Voorgesteld wordt om de gemeentes, toch al intensief betrokken bij planvorming en vergunningverlening, te laten beoordelen of de gekozen doelen en maatregelen passend zijn.

De gewenste maatregelen voor natuurontwikkeling rondom zonneparken verschillen niet of nauwelijks van natuurinrichtingsmaatregelen elders. Ze bestaan grotendeels uit natuurtechnisch

grondwerk (ontgraven bouwvoor, aanleg poelen, natuurvriendelijke taluds), het aanbrengen van beplanting en het aanbrengen van waterbouwkundige stuwtjes, duikers en rasters. Er zijn ook maatregelen benoemd die niet voor subsidiëring in aanmerking komen, zoals het aanbrengen van recreatieve voorzieningen, het bouwen van opstallen en het afwaarderen van grond. Maatregelen die direct raken aan de opwekcapaciteit (bv het verder uit elkaar plaatsen van zonnetafels met panelen) worden uitgesloten van subsidiering, het budget en het ecologische rendement zijn hiervoor te beperkt. Er wordt geadviseerd ook een deel van de engineeringskosten te subsidiëren..

Ook is gekeken naar het moment vanaf waar ecologische meerwaarde op een project wordt gerealiseerd, die in aanmerking komt voor subsidiering vanuit het kwaliteitsbudget. Geadviseerd wordt het budget beschikbaar te stellen vanaf het ecologisch minimum dat het rijk (SDE++), provincies en natuurwetgeving met zich meebrengen. Voorgesteld wordt om een maximum subsidiebedrag van € 500.000,- per project te hanteren om te zorgen voor voldoende spreiding van het budget. Daarbinnen worden maximale bedragen per kostensoort voorgesteld.

Welke organisatie dient de regeling uit te voeren?

Kort na opdrachtverlening gaf EZK mee dat er uitgegaan mocht worden van toekenning van het budget aan de provincies via een Decentralisatie Uitkering (DU). Dit leek de enige manier waarbij het budget tijdig en juridisch bindend kon worden toegekend. Tijdens het proces kwamen de nadelen van een DU veelvuldig op tafel, met name de inefficiëntie, complexiteit en beperkte snelheid van 12 provincies die allen hun eigen uitwerking zouden moeten opstellen. Er zijn twee alternatieven voor een DU geopperd: de Rijks Dienst voor Ondernemen (RVO) en de Stichting Nationaal Groenfonds (NGF).

RVO is de reguliere route voor rijkssubsidies, maar valt af wegens de noodzakelijke snelheid van het aangaan van een juridisch bindende toekenning van het budget. Het NGF is een niet voor de hand liggende optie, maar blijkt na een aantal gesprekken wel het verdere verkennen waard. Het NGF is bereid het fonds te beheren, onder de voorwaarde dat een andere partij het fonds managet (loket en inhoudelijke beoordeling). Er is een bestaande relatie tussen LNV en het NGF, waar gebruik van kan worden gemaakt bij de toekenning van het budget.

Geadviseerd wordt om zo snel mogelijk verder te spreken met het NGF, waarbij alle relevante deskundigen (waaronder juristen, subsidiespecialisten) aanwezig dienen te zijn. Toekenning van 50% van het budget aan het NIEWHOL project dient dan ook via het NGF te lopen. Geadviseerd wordt om gelijktijdig in te zetten op uitwerking van de DU, zodat bij afvallen van de optie van het NGF geen tijd verloren gaat.

Hoe ziet het proces van de totstandkoming, beoordeling en verantwoording achteraf van de gewenste maatregelen eruit?

Bij een landelijke regeling via het NGF voert de ontwikkelaar landschapsecologisch onderzoek uit, stelt in samenspraak met de gemeente een ecologisch en landschappelijk ontwerp op en toetst in een vroegtijdig stadium bij het loket van het NGF of het ontwerp en de gewenste maatregelen voldoen aan de criteria van de regeling. Het proces is erop gericht de ontwikkelaars zo vroeg mogelijk inzicht te verschaffen in de subsidiemogelijkheden, de aanvraag eenvoudig te maken en het aanvraagproces parallel te laten lopen aan de aanvraag omgevingsvergunning en de SDE++. Na realisatie vindt toezicht op het ecologisch beheer plaats door de afdeling handhaving van de gemeente.

Bij een DU is de verwachting dat de processen sterk zullen verschillen per provincie. De ene provincie kan een aparte regeling opzetten, een andere provincie kan het geld toekennen aan 1 of 2 lopende projecten.

Voor kleinschalige zon op landprojecten door coöperaties en verenigingen, wordt voorgesteld gebruik te maken van vouchers, waarmee op eenvoudige wijze ecologische deskundigheid (bij leden van het Netwerk Groene Bureaus) en de gewenste uitvoeringsmaatregelen kunnen worden ingekocht. Voorstel is om de gemeentes hier de regie over te geven.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Op 12 oktober 2023 wordt het gewijzigde amendement van Kröger en Boucke[1] aangenomen, waarin voor het begrotingsjaar 2024 vijfentwintig miljoen euro wordt gereserveerd voor het 'herstellen en versterken van de ecologie en landschapskwaliteit bij en rondom projecten voor hernieuwbare energie op land'. Gesteld wordt dat ontwikkelaars van energieprojecten die willen inzetten op het verbeteren van ecologie en landschapskwaliteit, dit vaak niet kunnen vanwege een gebrek aan financiële middelen. In het amendement wordt een aantal suggesties gedaan waar het budget aan kan worden besteed:

- Windparken compenseren wanneer zij turbines uitzetten om vogelslachtoffers te voorkomen.
- Versterken natuur in de omgeving van een project.

Verwachting hiermee is dat een toename van de ruimtelijke kwaliteit van energieprojecten bij zal dragen aan maatschappelijk draagvlak.

1.2 Advies Berenschot

In een eerder stadium (2021) heeft de werkgroep 'SDE en Maatschappelijke Kosten' vanuit het Nationaal Programma Regionale Energie strategieën (NPRES) al vastgesteld dat er behoefte is aan een goede inpassing van energieprojecten in het landschap, met daarbij de vaststelling dat de Stimulering Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie (SDE) subsidie daarbij niet toereikend is. Advies van de werkgroep is om (onder meer) een kwaliteitsbudget op te zetten om hieraan bij te dragen.

Berenschot voerde in opdracht van NPRES een verkenning uit naar een dergelijk kwaliteitsbudget. Berenschot (2022) concludeert dat het niet zeker is dat de huidige ruimtelijke kwaliteit van en rond energietransitie projecten, inclusief het maatschappelijke draagvlak daarvoor, om een impuls tot verbetering vraagt. Zo is er onder andere gebrek aan duiding van het begrip ruimtelijke kwaliteit en stelt Berenschot vast dat een goede landschappelijke inpassing slechts één van de voorwaarden is voor maatschappelijk draagvlak. Berenschot stelt ook dat er nog ruimte zit in het bestaande beleids- en planologische/ juridische instrumentarium om ruimtelijke kwaliteit af te dwingen. Veronderstellingen dat ontwikkelaars extra kwaliteit niet kunnen betalen en dat extra vergunningvoorwaarden maar beperkt effectief zijn, worden in de uitgevoerde praktijkbeoordelingen ontkracht. Berenschot

[1] *Kamerstukken II* 2023/2024, 36 410 XIII, nr. 27, p. 1.

doet een aantal aanbevelingen en adviseert om na 2 jaar opnieuw te beoordelen of een kwaliteitsbudget noodzakelijk is om tot de gewenste kwaliteit te komen.

1.3 Vraagstelling

Op 15 februari 2024 doet het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) een uitvraag, waarin wordt gesteld dat:

- Het onderzoek van Berenschot nog onvoldoende antwoord geeft op de vraag: wat wordt er verstaan onder kwaliteit, de maatregelen om dit te behalen en de daaraan verbonden kosten bij energieprojecten (omdat dit sterk projectafhankelijk kan zijn).
- Het onderzoek van Berenschot geen antwoord geeft op de borging van de mogelijke kosten onder (bestaande) regelingen.

1.3.1 Adviesbehoefte

In de uitvraag wordt de adviesbehoefte als volgt geformuleerd:

- Kaders op basis waarvan EZK de maatregelen toetst en kan onderbouwen dat deze maatregelen bijdragen aan het verbeteren van de natuurkwaliteit/biodiversiteit. Deze kaders zijn gebaseerd op onder andere de handreiking maatregelen populatieversterking (Bruinzeel *et al.*, 2022).
- Inzicht verkrijgen in de businesscases voor maatregelen die bijdragen aan de kwalitatieve inpassing van zonne- en windenergie op land is essentieel. Dit inzicht is nodig om te kunnen onderbouwen of het noodzakelijk is om deze maatregelen extra te stimuleren.
- Inzicht in maatregelen die nu al meegenomen kunnen worden in de businesscases en welke maatregelen daar nu nog buiten vallen (en waarom).
- Op basis van voorgaand punt een voorstel voor de hoogte van aanvragen die nodig zijn bij energieprojecten waardoor natuur & biodiversiteit versterkt worden.
- Advies over de ruimtelijke inzet van het budget: heeft de natuur meer baat bij een evenredige spreiding van het budget over het hele land, een spreiding naar rato (bijvoorbeeld gekoppeld aan de opbrengst van energie, zoals terawattuur (TWh)) of juist bij het kiezen voor een extra impuls bij enkele grotere energieprojecten bij natuurgebieden?
- Een overzicht van de opties die er zijn om deze maatregelen te stimuleren, hoe een dergelijke regeling eruit zou moeten zien en of dat in één of meerdere (bestaande) regelingen verenigbaar kan zijn.
- Dit komt samen in een advies over hoe het kwaliteitsbudget het beste ingevuld kan worden.

1.3.2 Inhoudelijke suggesties

In de uitvraag wordt door EZK in ieder geval gedacht aan de onderstaande maatregelen om de natuur en biodiversiteit bij energieprojecten te vergroten:

Zon natuurversterking:

- Bodemkwaliteit versterkende maatregelen onder zonnepanelen, zoals ruimte voor licht, regenwater en kruidenrijke grasmengsels.

Wind natuurversterking:

- Detectiesystemen vogels.
- Voorgestelde maatregelen in de handreiking populatieversterking.
- Andere maatregelen gericht op het ontwikkelen of versterken van geschikte habitats en landschapselementen.

Zowel zon als wind natuurversterking:

- Aanplanten van vegetatie die in het zonne- of windpark of het gebied daar omheen goed gedijen en die zo bijdragen aan de opbouw van meerjarige soorten, de biodiversiteit en de natuurkwaliteit.
- Maatregelen ter verbetering van landschapsstructuren en bijdragend aan ecologie: bomenlanen, houtwallen, takkenrillen, sloten.
- Migratieroutes voor soorten, bijvoorbeeld door bepaalde beplanting worden (andere) routes aantrekkelijker.
- Wegnemen van verstorende factoren die de biodiversiteit in het gebied verlagen, waardoor er anders geen energieprojecten gerealiseerd kunnen worden.
- Beheermaatregelen gericht op het extensief ontwikkelen en in stand houden van de beoogde habitats/natuurkwaliteiten.

1.3.3 Onderzoeksvragen

In de uitvraag worden de onderzoeksvragen als volgt geformuleerd:

- Hoe ziet een businesscase eruit voor zon- en/of windprojecten die bovenstaande maatregelen nemen om het project te realiseren?
- Welke opties zijn er om deze projecten te stimuleren? Is dat verenigbaar in één (bestaande) regeling? Rekening gehouden moet worden met bestaande regelingen zoals de SDE++ (en de herziening ervan) en de Subsidieregeling Coöperatieve Energieopwekking (SCE).
- Welke opties zijn er om de natuur te versterken en helpt een evenredige spreiding van het budget hierbij, of heeft de natuur juist baat bij het ondersteunen van projecten rondom enkele grote natuurgebieden?
- Welk kader kan EZK hanteren om natuurlijke kwaliteit te realiseren bij zonne- en windprojecten?
- Ziet u nog andere goede manieren om het kwaliteitsbudget in te vullen?

Gedurende het project zijn de in het offerteverzoek meegegeven onderzoeksvragen als volgt aangepast:

1. Waar dient te worden geïnvesteerd in natuur en landschap?
2. In welke maatregelen dient te worden geïnvesteerd?
3. Welke organisatie dient de regeling uit te uitvoeren?
4. Hoe ziet het proces van de totstandkoming, beoordeling en verantwoording achteraf van de gewenste maatregelen eruit?

De tijd brengt volgens de uitvraag het grootste risico met zich mee: het budget moet in 2024 juridisch bindend te zijn toegekend. Is dat niet het geval, dan vloeit het geld terug naar de algemene middelen.

1.4 Aanpak

Om tot het gewenste advies te komen is de volgende aanpak gehanteerd:

Stap 1: In beeld brengen huidige situatie

- Literatuurstudie.
- Individuele gesprekken met (ervarings)deskundigen op het gebied van zon- en windenergie op land, natuurwetgeving, natuurbeleid en subsidieregelingen.

Stap 2: In beeld brengen ideeën en argumenten ten aanzien van nieuwe regeling

- Individuele gesprekken met partijen om behoeftes, ideeën en argumenten in beeld te krijgen.
- Werksessie met (semi)overheden, belangenverenigingen en energieontwikkelaars om behoeftes, ideeën en argumenten in beeld te brengen wat betreft de vorm van de op te stellen regeling.
- Werksessie met ecologisch inhoudelijke deskundigen om behoeftes, ideeën en argumenten in beeld te brengen wat betreft de ecologische inhoud van de op te stellen regeling.

Stap 3: Samenvoegen en toetsen ideeën

- Samenvoegen en toetsen van alle ingebrachte ideeën en argumenten op aansluiting op relevant beleid en wetgeving, het amendement, de businesscase voor ontwikkelaars en haalbaarheid van de planning.

Stap 4: Rapportage en advisering

- Opstellen conceptrapport met daarin een beeld van de huidige situatie en beantwoording van de onderzoeksvragen.
- Bespreken conceptrapport met aanwezigen van beide werksessies.
- Aanpassen conceptrapport naar eindconcept.
- Delen eindconcept rapport met aanwezigen van beide werksessies.
- Bespreken eindconcept rapport met opdrachtgever en verwerken aanpassingen naar definitief advies.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt eerst de huidige situatie geschetst. Vervolgens worden de onderzoeksvragen beantwoord, waarbij in hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de vraag waar dient te worden geïnvesteerd en in hoofdstuk 4 op de vraag in welke maatregelen. Hoofdstuk 5 gaat over de organisatie die de regeling uit dient te voeren en hoofdstuk 6 schetst het proces van totstandkoming, beoordeling en verantwoording van de subsidie.

2. Huidige situatie

2.1 Beleid

2.1.1 Beleid Zonneladder en voorkeursvolgorde zon op land

Het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen hebben afspraken gemaakt over het multifunctioneel gebruiken van locaties voor de opwekking van zonne-energie[2]. De 'voorkeursvolgorde zon' wordt door provincies vastgelegd in haar omgevingsverordeningen. Uitgangspunt is dat zonnepanelen in eerste instantie zo veel mogelijk op daken en gevels worden toegepast. Als dat niet (meer) kan, dan is het ook mogelijk om zonnepanelen te leggen op onbenutte terreinen in bebouwd en onbebouwd gebied, zoals industrieterreinen, stortplaatsen en boven parkeerplaatsen. Zonneparken op landbouw- en natuurgronden zijn, op enkele uitzonderingen na, per 1 januari 2024 in principe ongewenst.

De belangrijkste uitzondering betreft landbouwgronden waarvan al bekend is dat ze een andere bestemming gaan krijgen, de zogenaamde transitiegronden. Hier kan in de tijd tussen vandaag en toekomstige invulling van de nieuwe functie nog energie opgewekt worden. De Regionale Energie Strategie (RES) geeft aan in welke gebieden er ruimte is voor deze zonneparken. Dit is een grote verandering ten opzichte van de voormalige situatie, waarbij ontwikkelaars veel meer ruimte kregen om energie op landbouwgrond te produceren. Het nieuwe beleid brengt ook met zich mee dat in de transitiegebieden meer mogelijkheden liggen om permanente natuur- en landschapswaarden te realiseren, die passen bij het toekomstige gebruik van de gronden.

Gemeentes blijken een grote variatie aan aanvullende eisen te stellen op het gebied van natuur en landschap om in aanmerking te komen voor een omgevingsvergunning. De VNG en het IPO hebben voorstellen gedaan voor standaardteksten waar gemeentes gebruik van (kunnen) maken (Koopmans *et al.*, 2023).[5] Er is geen overzicht van welke gemeente welke aanvullende eisen stelt en daarbij zijn deze veranderlijk in de tijd.

2.1.2 Beleid windparken

Nederland heeft via het Klimaatakkoord afgesproken dat er in 2030 minimaal 35 TWh energie komt van energie op land, waaronder via windturbines. In de RES'en is per regio bepaald waar en hoeveel windturbines geplaatst kunnen worden. Windturbines kunnen voor vogels en vleermuizen leiden tot sterfte en zorgen voor barrièrewerking, maar leiden ook tot verlies van habitat voor deze en andere soorten.

---

[2] *Kamerstukken II* 2023/2024, 32813/31293, nr. 1310

In het traject 'Natuurinclusieve Energietransitie voor wind en hoogspanning op land' (NIEWHOL) werken het Rijk, provincies, de Nederlandse Windenergie Associatie (NWEA), TenneT, Vogelbescherming Nederland en de Zoogdiervereniging aan instrumenten en afspraken om negatieve effecten op vogels en vleermuizen te beperken. In het lopende onderzoek over rol- en kostenverdeling voor populatieversterkende maatregelen NIEWHOL worden de volgende negatieve effecten van windparken en hoogspanning op vleermuizen en vogels benoemd:

- Aanvaringen met vogels gebeuren zowel bij hoogspanning als bij windturbines. Vleermuizen ondervinden geen hinder van hoogspanningsnetten.
- Barrièrewerking treedt op bij migrerende vogels en vleermuizen. Zij passen hun route aan, wat extra energie kost en indirect kan bijdragen aan slachtoffers. Hoogspanningsnetten leiden niet tot barrièrewerking bij vogel- en vleermuissoorten.
- Habitatverlies treedt op bij zowel windturbines als hoogspanningskabels. Bepaalde vogels broeden minder op plekken met opgaande elementen, zoals hoogspanningsnetten en windturbines, omdat ze bang zijn dat zich daar roofvogels op bevinden. Dat leidt tot habitatafname.

De Handreiking Populatieversterking (Bruinzeel *et al.*, 2022) noemt dat in de samenwerking aandacht wordt besteed aan het natuurvriendelijker maken van energieprojecten (mitigatie), onderzoek en monitoring. Maar dit zal niet alle schade aan soorten kunnen voorkomen. Bovendien is er volgens Bruinzeel *et al.* een cumulatief effect op populaties te verwachten naarmate de energietransitie vordert. Daarom is besloten een pijler aan het NIEWHOL-programma toe te voegen: het stimuleren van populatieversterking. Door preventief en projectoverstijgende extra maatregelen te treffen, krijgen de betreffende populaties een positieve impuls en blijft de (juridische) speelruimte voor de energietransitie behouden.

Daarnaast worden in de Handreiking Populatieversterking aanbevelingen gedaan voor projectoverstijgende maatregelen om kwetsbare populaties een extra impuls te geven. Dat is nodig, want ondanks Europese afspraken over bescherming van soorten en habitats gaat het niet goed met vogels en vleermuizen (Bruinzeel *et al.*, 2022). Dit kan leiden tot ecologisch-juridische obstakels bij de ontwikkeling van nieuwe energieprojecten. De handreiking stimuleert alle betrokkenen om preventief maatregelen te treffen om populaties een positieve impuls te geven, zodat ruimte aanwezig blijft voor de energietransitie. Hierbij wordt gefocust op zeven vleermuissoorten en negentien vogelsoorten. Een insteek op basis van vrijwillige medewerking zal niet voldoende resultaat opleveren. Daarom wordt gewerkt aan een beter beeld van kosten en verantwoordelijkheden, met als doel daarna bindende afspraken te maken.

2.2 Subsidies

De belangrijkste subsidies voor zon en wind op land zijn de Stimulering Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie (SDE++) voor ontwikkelaars en de Subsidieregeling Coöperatieve Energieopwekking (SCE) voor coöperaties en verenigingen. De belangrijkste subsidie voor natuurbeheer en natuurinrichting is het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Deze worden hier onder nader toegelicht.

2.2.1 SDE++

De SDE++ geeft subsidies aan bedrijven en non-profitorganisaties die grootschalig hernieuwbare energie opwekken of de CO2-uitstoot verminderen. De SDE++ is een exploitatiesubsidie; voor zon en wind op land wordt subsidie verleend gedurende een periode van 15 jaar.

De hoogte van de subsidie is afhankelijk van de marktprijs en de hoeveelheid energie die opgewekt wordt en vergoedt de onrendabele top. In de subsidieregeling SDE++ worden al verschillende exploitatiekosten ten behoeve van natuur vergoed, zoals bijvoorbeeld het toepassen van een vogeldetectiesysteem bij windturbines, vergoeding van standstill- termijnen voor windturbines en het uitvoeren van natuurbeheer. Eenmalige kosten voor het inrichten van natuur en landschap worden niet vergoed. De verantwoordelijkheid voor handhaving van gemaakte afspraken ligt bij de gemeentes vanuit de verleende omgevingsvergunningen. Tijdens de tweede werksessie kwam naar voren dat afspraken ten aanzien van natuurinrichting- en beheer te beperkt worden gehandhaafd.

In de kamerbrief van minister Jetten d.d. 17 juni 2024 is te lezen dat per openstellingsperiode 2024 de categorie 'Zon-PV natuurinclusief' wordt toegevoegd[3]. Om in aanmerking te komen voor SDE++-subsidie, dienen nieuwe zonneparken minimaal (vanaf 2025 verplicht):

- 25% open ruimte te bevatten tussen de tafels met zonnepanelen.
- Een inrichtingsplan en beheerplan te hebben dat ten doel heeft om de verslechtering van de bodemkwaliteit, waterkwaliteit en ecologische kwaliteit gedurende de subsidieperiode te voorkomen.
- Te monitoren op de effecten van de productie-installatie op de bodemkwaliteit, waterkwaliteit en biodiversiteit en, indien nodig, aanvullende maatregelen te nemen om verslechtering te voorkomen.
- Een nulmeting uit te voeren om de huidige bodemkwaliteit, waterkwaliteit en ecologische kwaliteit vast te stellen.

Bovengenoemde voorwaarden dienen ook te zijn opgenomen in de omgevingsvergunning.

2.2.2 SCE

In de SCE wordt geld beschikbaar gesteld aan coöperaties en verenigingen van eigenaren om elektriciteit uit onder andere zonne- en windenergie op te wekken. In de regeling zijn geen voorwaarden opgenomen ten aanzien van natuur en/ of landschap. Deze zijn wel in ontwikkeling bij het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en de verwachting is dat er vanaf 2025 eenzelfde lijn gevolgd wordt als in de SDE++ voor 'natuurinclusieve zonneparken'. Omdat het een lokaal en kleinschalig initiatief betreft, is de verwachting dat er ook kleinschalig geïnvesteerd wordt in natuur en landschap.

2.2.3 Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL)

Via het SNL verlenen provincies subsidie voor het behoud en de ontwikkeling van (agrarische) natuurgebieden en landschappen. Er is geen direct verband aanwezig tussen wind- en zonneparken op land en de SNL regeling, maar mocht het kwaliteitsbudget via een eigen subsidieregeling ontsloten worden, dan kan mogelijk (deels) gebruik gemaakt worden van de opbouw van de SNL-regeling. Hieronder wordt deze daarom wat uitgebreider toegelicht.

De provinciale natuurbeheerplannen vormen de beleidskaders voor het provinciale natuurbeleid. Hierin worden de gebieden begrensd waar natuurbeheerders subsidie voor kunnen krijgen voor het ontwikkelen en beheren van natuur- en landschapselementen. Subsidies zijn alleen beschikbaar voor op voorhand bepaalde natuurbeheertypen (volgens de Index Natuur en Landschap). Hierin wijkt de situatie rondom het kwaliteitsbudget af: hier zijn de na te streven natuurdoelen niet op

[3] Brief van de minister voor klimaat en Energie van 17 juni 2024, DGKE-DSE/53015174.

voorhand bekend, die moeten nog blijken uit een landschapsecologische analyse. Subsidiemogelijkheden voor natuurinrichting zijn weergegeven op provinciale ambitiekaarten.

BIJ12 beheert voor de provincies twee modelverordeningen die vallen onder het Subsidiestelsel Natuur en Landschap, één voor natuurbeheer en één voor natuurinrichting (kwaliteitsimpuls voor natuur en landschap genoemd). Deze modellen worden door de provincies als basis gebruikt voor hun provinciale subsidieregelingen. De kwaliteitsimpuls voor natuur en landschap bestaat uit twee subsidies: een investeringssubsidie en subsidie functieverandering. De investeringssubsidie is voor maatregelen die het gebied geschikt maken voor natuurbeheer of voor een kwaliteitsverbetering van de natuur. De subsidie functieverandering is voor de waardedaling door het veranderen van landbouwgrond in bos of andere natuur.

In de provinciale Openstellingsbesluiten geven de provincies aan voor welke beheertypen en bijdragen subsidie beschikbaar wordt gesteld en hoeveel geld zij in totaal beschikbaar stellen voor subsidies. Een beheertype beschrijft aan welke kenmerken het terrein moet voldoen. Op één oppervlakte kan één natuurbeheertype worden aangevraagd. Bij de subsidie voor natuurbeheer moet de beheerder zijn terrein openstellen. Alleen beheerders met een 'certificaat natuurbeheer' komen in aanmerking voor de subsidie. Certificering is een verklaring van de provincie dat een beheerder voldoet aan bepaalde kwaliteitseisen. De Stichting Certificering SNL geeft de certificaten uit namens de provincies.

Het verschilt per provincie hoe en waar de subsidie kwaliteitsimpuls wordt aangevraagd. In de meeste gevallen is de provincie bereid om een prétoets uit te voeren, zodat de initiatiefnemer vroegtijdig in het proces een beeld krijgt van de aansluiting tussen de gewenste maatregelen en de mogelijkheden. De provincies Drenthe, Overijssel, Zuid-Holland en Groningen laten de regeling lopen via de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO), de overige provincies regelen het zelf. Bij RVO kan de initiatiefnemer, na toekenning van de subsidie, voorschotten aanvragen. De subsidie moet achteraf worden verantwoord middels facturen. Na oplevering van de inrichtingsmaatregelen volgt een inhoudelijke toets door RVO en wordt de subsidievaststelling afgegeven (indien deze correct is uitgevoerd).

2.3 Natuurwetgeving

2.3.1 Invloed op ontwikkellocaties en maatregelen

Natuurwetgeving heeft grote impact op locatiemogelijkheden voor zon en wind op land. In de RES is hier al zo goed mogelijk rekening mee gehouden: potentiële ontwikkellocaties liggen in gebieden waar de schade aan bestaande natuurwaarden relatief beperkt is. Zonneparken hebben doorgaans slechts een lokaal effect op (beschermde) natuurwaarden. Windparken kunnen zelfs een internationaal effect hebben op vleermuizen en vogels door seizoensmigratie (Bruinzeel *et al.*, 2022). Dit zorgt voor complexe ecologisch juridische effectbeoordelingen in de planvormingsfase én vraagt om maatregelen en investeringen in populatieversterking, zoals waar in NIEWHOL naar gestreefd wordt.

2.3.2 Invloed tijdens en na exploitatieperiode

Natuurwetgeving is niet ingericht op het creëren van tijdelijke natuur. Gerealiseerde natuurwaarden met intentie tot tijdelijkheid hebben eenzelfde beschermingsstatus als overige natuurwaarden. In het verleden bestond er een gedragscode tijdelijke natuur, maar deze bestaat niet meer en is slechts beperkt effectief gebleken. Ontwikkelaars maken in de praktijk afspraken met verpachtende

agrariërs over de mogelijke consequenties van het ontstaan van beschermde natuurwaarden. Vaak wordt op voorhand afgesproken dat bepaalde elementen (zoals hagen, singels, houtwallen en poelen) worden ingericht als permanente natuur en dat de agrariër wordt vergoed voor de waardedaling van bijbehorende grond. Vaak stellen gemeentes ook eisen ten aanzien van het deel van de natuur- en landschapswaarden dat een permanente status moet krijgen, eventueel voorzien van een bestemmings- of functiewijziging. Uitdagend is de situatie waarbij natuurwaarden ontstaan waarbij niet alleen het gerealiseerde element beschermd is, maar ook de omgeving (leefgebied) van een soort. Dit kan ertoe leiden dat grotere delen van de gepachte grond niet meer in (agrarisch of andersoortig) gebruik genomen kunnen worden na de energie-exploitatie of dat compensatieverplichting ontstaat.

2.4 Markt

Het aantal initiatieven voor zon en wind op land neemt om verschillende redenen snel af. Zonneparken op landbouwgrond zijn (voorkeursvolgorde zon) nog maar op een beperkt aantal locaties mogelijk. Voor windenergie geldt dat de grootste ambities nu op zee liggen, hoewel er nog steeds een opgave op land resteert. Daarbij speelt ook netcongestie, wat maakt dat nieuwe grootschalige energieparken nog maar in een beperkt aantal provincies aangesloten kunnen worden (Matthijsen *et al,* 2023). Ontwikkelaars geven aan dat een extra investering in natuur en landschap in de praktijk steeds harder nodig is om de omgeving mee te krijgen in de acceptatie van nieuwe energieparken. Zie voor een overzicht van netcongestielocaties, het NNN, Natura 2000 en de RES regio's de kaart in bijlage 3.

2.4.1 Ecocertified

NL Greenlabel ontwikkelt samen met Wageningen Universiteit & Research, Holland Solar, Eelerwoude en TNO een certificaat op basis waarvan ontwikkelaars hun zonneparken zo kunnen inrichten dat ze een meerwaarde hebben voor biodiversiteit, geen schade toebrengen aan de bodem en meer maatschappelijk draagvlak ontstaat. Verwachting is dat een brede toepassing van het certificaat ook bijdraagt aan een versnelling van de grote opgave die resteert voor zon op land. Het label dient in 2025 gereed te zijn. Mogelijk dat een deel van de maatregelen die Ecocertified voorschrijft, in aanmerking komt voor het kwaliteitsbudget. Daar is in deze fase van de ontwikkeling van het certificaat nog niet meer over te zeggen.

3. Waar investeren?

3.1 Waar in Nederland?

Als het gaat om grootschalige zon- en windparken op land, dan is (grotendeels) in de RES vormgegeven waar dat plaats gaat vinden. Soms zijn specifieke locaties aangewezen door de regio, soms zoekgebieden. Op de kaart in bijlage 3 is weergegeven waar nog ruimte aanwezig is voor nieuwe energieparken op basis van netcongestie. Vanuit het kwaliteitsbudget zou binnen de mogelijke opweklocaties nog een selectie gemaakt kunnen worden waar wel/ niet, meer of minder subsidie beschikbaar wordt gesteld. Er zijn allerhande criteria te bedenken op basis waarvan een nadere selectie gemaakt zou kunnen worden:

- Locaties in de directe omgeving van het Natuurnetwerk Nederland (NNN)/ Natura 2000 voor zonne-energie. Die locaties zijn interessant vanwege hun ecologische potentie, daar kunnen bestaande natuurgebieden robuuster worden gemaakt en liggen kansen voor verbindingen. Tegelijkertijd kan op deze locaties ook meer schade worden berokkend aan al (enigszins) waardevolle natuurwaarden.
- Locaties in de directe omgeving van verdrogingsgevoelige natuur, omdat op zonneparken een hoge grondwaterspiegel kan worden ingesteld.
- Locaties met potentie voor specifieke doelsoorten, waar bijvoorbeeld een uitbreidingsdoelstelling (Natura 2000) voor geldt.
- Locaties aan de randen van steden en dorpen, omdat de gerealiseerde natuurwaarden hier toegankelijk zijn voor een groot publiek.
- Subsidie niet beschikbaar stellen voor locaties waar te hoge bestaande natuurwaarden worden opgeofferd voor een energiepark.

Mocht het budget worden toegekend aan de provincies, zonder dat daar een aparte subsidieregeling voor wordt opgezet (zie hoofdstuk 5), dan zullen bovenstaande aspecten door de ruimte voor lokaal maatwerk vermoedelijk automatisch worden meegenomen bij de besteding van gelden.

Mocht het budget worden besteed via een landelijke subsidieregeling, dan wordt geadviseerd om bovenstaande nadere selectiemogelijkheden achterwege te laten. Het aantal nieuwe zon- en wind initiatieven op land neemt steeds verder af en stimulering van meer natuur- en landschapswaarden is op alle locaties waardevol. Door het budget beschikbaar te stellen voor alle projecten, draagt het tevens bij aan een versnelling van de energietransitie. Daarbij wordt er waarde aan gehecht de regeling eenvoudig te houden, zodat deze toegankelijk en weinig bureaucratisch wordt.

3.2 Waar op of rond een locatie van een windpark?

Windturbines werken verstorend en zijn soms dodelijk voor vogels en vleermuizen. Natuuraanleg trekt doorgaans insecten aan en draaiende windturbines veroorzaken warmteontwikkeling. Die warmte trekt waarschijnlijk insecten en daarmee vogels en vleermuizen aan, wat leidt tot extra sterfte.[7] In overleg met de Zoogdiervereniging en de Vogelbescherming Nederland wordt als regel 10 x de tiphoogte gebruikt als veiligheidsmarge om hierbinnen niet te investeren in natuurwaarden. Dat komt overeen met circa 2-3 kilometer van de windturbines.

Hele specifieke natuurmaatregelen voor een beperkt aantal vogelsoorten (bijvoorbeeld steltlopers) binnen deze 2 - 3 kilometer behoren wel tot de mogelijkheden. Echter: de motivatie voor ontwikkelaars om te willen investeren in natuur en landschap ligt grotendeels bij het verkrijgen van draagvlak in de omgeving ten behoeve van vergunningverlening. Hoe groter de afstand van de investering tot de plaats waar de bewoners overlast ervaren, des te minder het bijdraagt aan draagvlak. Ingeschat wordt daarom dat er te weinig prikkels zijn voor ontwikkelaars om te willen investeren in natuur en landschap op deze afstand.

Overweging kan worden om het initiatief voor de investering in natuur en landschap bij windparken bij een andere partij te leggen, zoals de grote natuurterreinbeheerders Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Dit sluit goed aan bij het NIEWHOL-gedachtengoed. Ondanks het feit dat het amendement uitgaat van een directe ruimtelijke relatie met een zon- of windpark, wordt geadviseerd om de helft van het budget toe te kennen aan natuurontwikkeling op grotere afstand van windparken, daar waar de potentie het hoogst is. Het gebrek aan directe ruimtelijke relatie wordt daarbij gecompenseerd door het optimale ecologische effect én de investering draagt bij aan het voorkomen van ecologisch - juridische obstakels bij de realisatie van nieuwe windparken.

3.3 Waar op of rond een locatie van een zonnepark?

Nieuwe zonneparken op land zullen grotendeels gerealiseerd worden op transitiegronden of in de directe omgeving van afnames van grote hoeveelheden energie. Op het moment dat al enigszins bekend is hoe de grond gebruikt gaat worden in de toekomstige situatie, dan kan hier met de natuur- en landschapsinrichting rekening mee gehouden worden. Groot voordeel is dat dan geïnvesteerd wordt in blijvende natuur- en landschapswaarden. Dit vraagt wel om goed overleg en een intensief ontwerptraject met de gemeente en soms ook met de provincie. Tot op heden wordt er niet of nauwelijks geïnvesteerd in natuur- of landschapsontwikkeling op grotere afstand (meer dan 1 kilometer) van zonneparken; er is geen prikkel voor de ontwikkelaar om daar te investeren.

3.4 Wel of niet op bestaande energieparken?

Er blijkt geen motivatie aanwezig bij ontwikkelaars om te investeren in natuur- of landschapswaarden bij bestaande energieparken. Mogelijk dat die prikkel wel ontstaat tegen de tijd dat het energiepark aan het einde van zijn exploitatietermijn komt en de behoefte ontstaat aan doorzetting. Dat duurt in de meeste gevallen nog meer dan 10 jaar, buiten de reikwijdte van dit kwaliteitsbudget.

4. Welke maatregelen subsidiëren?

4.1 Formuleren ecologische doelstellingen en bijbehorende maatregelen

Ecologie is een complex vakgebied en om alle potenties van een gebied in haar landschapsecologische samenhang te benutten is maatwerk nodig. Tijdens de tweede werksessie werd vastgesteld dat er niet of nauwelijks standaard maatregelen te bedenken zijn die overal toepasbaar zijn. Tevens werd vastgesteld dat de kosten voor maatregelen sterk variëren op basis van lokale omstandigheden en hoeveelheden. Ter illustratie: de kosten voor een kubieke meter natuurtechnisch ontgraven van grond kunnen variëren van ca. € 1 tot wel € 10 excl. BTW, afhankelijk van grondsoort, bereikbaarheid, hoeveelheden en transportafstanden.

In de provinciale subsidie SKNL wordt ook ruimte geboden aan lokaal maatwerk op basis van de deskundigheid van een (landschaps)ecoloog. Verschil is dat in de SKNL op voorhand al natuurdoelen op perceelsniveau zijn meegegeven. Bij het kwaliteitsbudget blijkt de uiteindelijke potentie van de percelen pas na landschapsecologisch onderzoek en op basis daarvan kunnen passende natuurdoelen en bijbehorende maatregelen van die specifieke percelen worden bepaald.

Geadviseerd wordt om de ontwikkelaar, op basis van landschapsecologisch onderzoek, zelf een voorstel te laten doen voor zowel na te streven natuurdoelen als bijbehorende inrichtingsmaatregelen. Ontwikkelaar dient vervolgens in overleg met de gemeente te komen tot een definitief inrichtingsplan, in de wetenschap dat gemeenten nu ook al de taak hebben om het inrichtings- en beheerplan te beoordelen ten behoeve van vergunningverlening. Ingeschat wordt dat gemeenten in staat zijn om de na te streven natuurdoelen te beoordelen. Mogelijkerwijs moet in sommige gevallen deskundigheid ingehuurd worden om de voorgestelde, bijbehorende maatregelen te beoordelen.

Bij het formuleren van ecologische doelstellingen dient te worden uitgegaan van onderstaande uitgangspunten:

- Draagt bij aan lokale of regionale ecologische beleidsdoelen/ soorten;
- Draagt waar relevant bij aan het realiseren van ecologische verbindingen;
- Draagt bij aan versterking van het aanwezige landschap(stype);
- Draagt bij aan grondwaterdoelen (antiverdroging) ten behoeve van lokale natuurwaarden en gunstige effecten op omliggende (natuur)gronden.

Natuurinrichtingsmaatregelen die hier bij horen bestaan hoofdzakelijk uit:

- Natuurtechnisch grondverzet, waaronder het verwijderen van een voedselrijke bouwvoor ten behoeve van het ontwikkelen van biodiverse, schrale vegetaties, het ontgraven van natuurvriendelijke oevers, poelen en het doen van overige aanpassingen aan het oppervlaktewatersysteem. Het verwijderen van de bouwvoor is alleen subsidiabel op basis van biochemisch onderzoek (fosfaatgehaltes) én op het moment dat de plaglocatie een definitieve natuurbestemming krijgt.
- Leveren en aanbrengen van inheems, autochtoon bos- en haagplantsoen en inheemse kruidenmengsels.
- Leveren en aanbrengen van waterbouwkundige kunstwerken (stuwtjes, duikers) rasters voor zover deze noodzakelijk zijn ten behoeve van het natuurbeheer.

Engineeringskosten die hier bij horen bestaan hoofdzakelijk uit:

- Uitvoeren landschapsecologische systeemanalyse (evt. incl. biochemisch bodemonderzoek);
- Planvorming (incl. beheer en monitoring)
- Contractvorming en aanbesteding natuurmaatregelen;
- Ecologische begeleiding tijdens uitvoering.

Hierbij dient te worden opgemerkt dat het opstellen van een inrichtings-, beheer- en monitoringsplan al gedekt wordt door de SDE++-subsidie vanaf 1 januari 2025. Dat neemt niet weg dat de aanvullende maatregelen die bijdragen aan de plus op de natuur in deze plannen helder en eenduidig moeten zijn uitgeschreven, onderscheidend van de minimale set aan maatregelen 'natuurinclusieve zonneparken' volgens de SDE++.

De volgende maatregelen worden geadviseerd niet te subsidiëren:

- Verwijderen van bodemverontreiniging of afval.
- Bouw van opstallen, behalve de opstallen die direct met het beheer te maken hebben.
- Aanschaf van machines benodigd voor het beheer.
- Aanschaf of plaatsing van recreatieve voorzieningen.
- Aanleggen van (half verharde) beheerpaden
- Aanleg van parkeergelegenheid.
- Wegwerken van achterstallig onderhoud
- Het kopen van grond
- Het vergoeden van waardevermindering door functieverandering van landbouw naar natuur

Zie bijlage 2 voor een overzicht van de eisen waaraan een aanvraag kwaliteitsimpuls SKNL bij RVO aan dient te voldoen.

4.2 Maatregelen die raken aan de opwekcapaciteit

In het amendement en in de uitvraag wordt de suggestie gedaan om het budget te gebruiken voor extra stilstand van windturbines om ecologische schade verder te beperken. In die geest kan ook worden gedacht aan het vergroten van de afstand tussen de zonnepanelen of het (deels) transparant maken van de zonnepanelen. Er zijn een paar argumenten om het budget hier niet voor beschikbaar te stellen:

- De kosten voor deze maatregelen zijn zeer hoog, omdat ze 25 - 30 jaar inkomstenderving moeten vergoeden. Hier is het kwaliteitsbudget te klein voor; slechts een aantal parken zou mee kunnen doen.
- De maatregelen dragen niet of nauwelijks bij aan landschappelijke meerwaarde/ belevingswaarde en daarmee draagvlak in de omgeving.

- Met een andere besteding van het budget is een veel hoger ecologisch rendement mogelijk.

4.3 Vanaf welke minimum is er sprake van natuurversterking waarvoor het kwaliteitsbudget bedoeld is?

Er worden al diverse minimumeisen gesteld aan nieuwe zon- en windparken op het gebied van natuur en landschap:

1. De Rijksoverheid stelt eisen, die worden toegepast via de SDE++.
2. Provincies stellen verschillende eisen, zeker wanneer energieprojecten in een omgeving met ontwikkelopgave ten behoeve van natuur en landschap worden gerealiseerd.
3. Vanuit natuurwetgeving zijn soms ook investeringsverplichtingen aanwezig ten aanzien van compensatie of mitigatie van leefgebieden van soorten of habitats.
4. Gemeentes stellen zeer verschillende eisen, zoals gebleken tijdens de eerste werksessie.
5. Het toekomstig certificaat Ecocertified (en mogelijk ook andere certificeringen) stellen ook aanvullende eisen ten aanzien van natuurinrichting- en beheer.

Tijdens de eerste werksessie bleek consensus aanwezig om het kwaliteitsbudget beschikbaar te stellen voor natuur- en landschapsinvesteringen vanaf de minimumeisen uit bovengenoemde punten 1 t/m 3. Op die manier is er duidelijk sprake van natuurversterking en blijven de subsidiemogelijkheden redelijk overzichtelijk.

4.4 Maximale bedragen per project

Als uitgangspunt wordt gehanteerd dat het budget voor zon op land per project gelimiteerd is, zodat de natuurversterking bij een groter aantal energieprojecten kan plaatsvinden. Daarmee wordt, in lijn met het amendement, ook bijgedragen aan het versnellen van het ontwikkelen van meer zonne-energie op land.

Om enig gevoel te krijgen bij de te verwachten aantallen projecten: in de kamerbrief van juni 2024 zijn er vanuit de SDE++ in 2023 77 projecten zon op land (goed voor 1.563 MW) en 37 projecten wind op land (381 MW) beschikt, oftewel gemiddeld 17 MW per project. Verwachting is dat de aantallen de komende jaren zullen afnemen. Geadviseerd wordt om de subsidie voor zon op land projecten te beperken tot € € 500.000 per project, om te zorgen voor voldoende spreiding van het budget. Eventueel kan een koppeling worden aangebracht tussen het oppervlak van een zonnepark of de opgewekte hoeveelheid energie, om te voorkomen dat kleine parken een te grote subsidie kunnen ontvangen. Binnen dat totaalbedrag wordt geadviseerd de subsidiabele kosten te limiteren op (in lijn met de SKNL):

1. Maximaal € 5.000 per ha voor engineeringskosten;
2. Maximaal € 15.000 per ha voor inrichtingsmaatregelen;

Bij een gemiddelde subsidie van ca. € 500.000,- is er ruimte voor in totaal ca. 25 projecten (op basis van 50% van het budget voor zon op land projecten), waarmee zowel een redelijke spreiding over de parken wordt geborgd als versnippering van budget en daarmee inefficiëntie wordt voorkomen. Op het moment dat de toegekende subsidiebedragen sterk van omvang verschillen, dan is het hanteren van een staffel voor de engineeringkosten aan te bevelen.

5. Door wie uit te voeren?

Bij opdrachtverlening gaf EZK mee dat er uitgegaan mocht worden van toekenning van het budget aan de provincies via een Decentralisatie Uitkering (DU). Dit leek de enige manier waarbij het budget tijdig en juridisch bindend kon worden toegekend. Daarbij wordt een ecologisch inhoudelijk kader meegegeven, waarbinnen het budget besteed kan worden. De verdeling van het budget over de provincies kan eventueel gemaakt worden op basis van de resterende energieopgave in combinatie met de (on)mogelijkheden vanwege netcongestie. Het alternatieve provinciale spoor, een Specifieke Uitkering (SPUK), is niet haalbaar binnen de planning.

5.1 Decentralisatie Uitkering

DU's zijn aanvullingen op de algemene uitkering die provincies ontvangen uit het provinciefonds. Ze zijn bedoeld voor tijdelijk beleid en voor beleid waarvoor nog geen termijn aan de overgang naar algemene uitkeringen kan worden verbonden. Ze zijn in 2008 ingevoerd in de hoop dat het aantal SPUK's met bijbehorende administratieve lasten omlaag kon. DU's zijn beleids- en bestedingsvrij: er kan door het Rijk geen plicht worden opgelegd om zich aan bepaalde afspraken te houden of informatie te verstrekken ter verantwoording van de besteding van de middelen. Ook kan niet worden vastgelegd waar het DU specifiek aan moet worden besteed. Wel is het mogelijk om aan te geven wat het doel is waar het geld aan moet worden besteed met afspraken over een bijbehorende inspanningsverplichting.

In diverse individuele gesprekken en ook tijdens de eerste en derde werksessie is gewezen op het nadeel van verdeling van het budget over de 12 provincies met ieder een eigen manier van besteding. Dit lijkt inefficiënt en kostbaar, zeker ten opzichte van dit relatief bescheiden en eenmalige bedrag. Vermoedelijk zijn provincies ook niet enthousiast om voor een bijdrage van gemiddeld 2 miljoen euro verspreid over meerdere jaren een aparte regeling op te tuigen. Het bedrag per provincie is groter als bij de verdeling van het budget rekening wordt gehouden met de (on)mogelijkheden door netcongestie. Dit dient in het geval van een DU nader bepaald te worden.

Het budget verdelen via een DU aan provincies zou er in de praktijk ook toe kunnen leiden dat het budget op een eenvoudige, kostenefficiënte manier aan bestaande regelingen of projecten wordt toegekend, passend binnen de meegegeven doelstellingen. Een directe koppeling aan de 30 RES-regio's is mogelijk interessant om nader te verkennen. Voordeel van toekenning van het budget aan de provincies is dat maatwerk in de regio mogelijk is. Tijdens de eerste individuele gesprekken en in de eerste werksessie, zijn twee alternatieve sporen voor een DU aangedragen. Deze zijn hierna toegelicht.

5.2 Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

De RVO werkt aan 3 belangrijke transities in Nederland, te weten de klimaat- en energietransitie, de overgang naar een duurzaam landbouw- en voedselsysteem en het realiseren van een toekomstbestendige en digitale economie. De RVO is onderdeel van het ministerie van EZK en stimuleert investeringen door ondernemers, onder andere middels subsidies (meer dan 400).

Tijdens diverse interviews is aangegeven dat gebruik maken van de RVO voor de uitvoering van de regeling het meest voor de hand ligt. In een gesprek met de RVO bleek echter dat de regeling op zijn vroegst midden 2025 gereed zou kunnen zijn. Als het aangaan van een juridische verplichting in 2024 een voorwaarde is, dan is RVO als uitvoerder van de regeling geen optie.

5.3 Nationaal Groenfonds

Tijdens één van de gesprekken werd de suggestie gedaan om gebruik te maken van het Nationaal Groenfonds (NGF). Het NGF is een stichting met een ANBI-status en heeft als doel om de energietransitie te versnellen en biodiversiteit te vergroten. Dit doen ze door financieringen te verstrekken die voor marktpartijen niet interessant en/of te risicovol zijn.

Er is meermalen verkennend gesproken met het NGF en ze hebben daarbij aangegeven in de basis positief te staan ten opzichte van de gedachte en in staat te zijn de regeling uit te voeren. Het volledige budget zou via een inbesteding binnen een à twee maanden aan het NGF overgemaakt kunnen worden, blijkt uit een gesprek d.d. 10 juli 2024 tussen EZK, LNV en het Groenfonds. Voor de bestuurlijke en juridische kant zijn aanvullend enkele maanden doorlooptijd noodzakelijk.

Voorwaarde voor het NGF is wel dat een andere partij (genoemd is de Natuur- en Milieufederatie) optreedt als fondsmanager. De fondsmanager treedt op als loket voor de ontwikkelaars en doet de inhoudelijke beoordelingen. Indien het NGF door EZK en/of LNV gehouden wordt aan de Aanbestedingswet 2012, dan zal het NGF het fondsmanagement op zijn minst nationaal openbaar moeten aanbesteden, en mogelijk zelfs Europees op het moment dat de fondsmanagementkosten boven het drempelbedrag van € 221.000,- uitkomen (drempelbedragen 2024). Indien het budget via het NGF wordt besteed, dan gaan zowel fonds- en managementkosten rechtstreeks af van het beschikbare budget.

De 50% van het budget die geadviseerd wordt toe te kennen aan het NIEWHOL initiatief, zou (indien de financiële middelen niet tijdig overgemaakt kunnen worden), via het NGF rechtsreeks aan de grote terreinbeheerders overgemaakt kunnen worden, waarbij ze de inhoudelijke kaders van het NIEWHOL initiatief dienen te volgen voor besteding van de gelden.

5.4 Advies

Uitgaande van de noodzaak het budget dit jaar nog juridisch bindend toe te kennen, lijkt de DU de meest zekere optie. Hierbij dient geaccepteerd te worden dat er zeer beperkte sturings- en verantwoordingsmogelijkheden zijn.

De alternatieve route via het NGF lijkt diverse voordelen te hebben ten opzichte van een DU, alleen is er een aanzienlijke kans dat deze optie gaandeweg het proces juridisch, bestuurlijk of politiek niet haalbaar blijkt. Geadviseerd wordt om op zijn minst nog één gesprek te organiseren waar alle

relevante deskundigen bij aanwezig zijn om de haalbaarheid van deze optie definitief vast te stellen. Mocht deze route toch haalbaar (b)lijken, dan wordt geadviseerd om hierop in te zetten en gedurende de eerste maanden van uitwerking parallel in te zetten op uitwerking van een DU als back-up, mocht de samenwerking met het NGF om welke reden dan ook alsnog stranden.

Vanuit de gesprekken die in het kader van deze opdracht zijn gevoerd, kwam meermaals het risico op ongeoorloofde staatssteun naar voren. Een eerste blik op dit onderwerp leert dat steun vanuit de overheid voor natuurbeheer in principe niet wordt gezien als staatsteun (Wolferen, 2024). Zuiver natuurbeheer wordt immers niet aangemerkt als een economische activiteit. Maar omdat hier tevens sprake is van het exploiteren van een zonne- of windturbinepark kan er een risico zijn dat dit alsnog als een (co-)financiering van een economische activiteit wordt gezien. Degene die het subsidiebedrag ontvangt, moet in ieder geval een gescheiden boekhouding hebben om deze niet-economische activiteiten te scheiden van de economische activiteiten.

6. Hoe ziet proces er uit?

6.1 Proces vanuit perspectief ontwikkelaar

Onderstaande is geschreven vanuit de gedachte dat er een subsidieregeling op nationaal niveau komt en dat de ontwikkelaar of energiecoöperatie- of vereniging initiatiefnemer blijft.

- Ontwikkelaar wordt actief geïnformeerd over nieuwe subsidiemogelijkheid en bijbehorende voorwaarden.
- Ecoloog van ontwikkelaar voert bij de opgave passende landschapsecologische systeemanalyse uit om de ecologische en landschappelijke (on)mogelijkheden van een potentiële ontwikkellocatie in beeld te brengen.
- Ontwikkelaar, ecoloog en de gemeente gaan samen om tafel om toekomstig gebruik in het geval van een transitiegebied en de manier waarop hier in de inrichting rekening mee gehouden kan worden, door te nemen.
- Ontwikkelaar krijgt in een adviesgesprek met de subsidieverlener meer informatie over de subsidieregeling kwaliteitsbudget, met speciale aandacht voor de vraag wat er onder 'natuurversterking' valt en daarmee subsidiabel is.
- De ecoloog stelt in overleg met de ontwikkelaar en de gemeente een conceptontwerp op en maakt hierbij gebruik van lokale deskundigheid. Niet alleen ten behoeve van een goed ontwerp, maar ook draagvlakontwikkeling.
- Een kostendeskundige stelt een kostenraming op voor de subsidiabele maatregelen volgens een vast format vanuit de regeling.
- Een team van ecologen en kostendeskundigen van de subsidieverlener beoordeelt het schetsontwerp en de kostenraming, stellen eventueel aanvullende vragen en geven aan wat wel/ niet binnen de regeling past en wat er eventueel nog aangevuld of nader onderbouwd moet worden. Op basis van deze terugkoppeling heeft ontwikkelaar een goed beeld bij de subsidiemogelijkheden.
- Ontwikkelaar stelt het definitieve ontwerp vast en vraagt vergunningen, de SDE++-subsidie en het kwaliteitsbudget aan. De omgevingsvergunning kan hierbij gebruikt worden voor de borging van de verschillende natuurmaatregelen en het bijbehorende beheer. Bij toekenning SDE++ komt ook de subsidie voor het kwaliteitsbudget beschikbaar.
- De ecoloog kan een begeleidende en toetsende rol vervullen tijdens de uitvoering van de natuurmaatregelen om de kwaliteit te borgen.
- In de beheerfase heeft de gemeente, eventueel uitbesteed aan een omgevingsdienst, een handhavende rol van het in de omgevingsvergunning afgesproken natuurbeheer. De omgeving, meegenomen in het planvormingsproces, heeft de ruimte om de ontwikkelaar scherp te houden van het afgesproken beheerplan en kan de gemeente oproepen handhavend op te treden (als stok achter de deur voor een goede investering in natuurkwaliteit).

6.2 Proces bij een Decentralisatie Uitkering

Voorgaande is een uitwerking van de regeling op nationaal niveau. Er kan ook gekozen worden voor een Decentralisatie Uitkering (DU). In dat geval hebben provincies de ruimte om sterk afwijkende processen te organiseren; in de ene provincie zou een aparte subsidieregeling kunnen worden opgesteld, een andere provincie zou het budget kunnen toekennen aan één lopend energieproject waar grote kansen voor natuur en landschap liggen. Ook kan een provincie afzien van het uitwerken van de regeling. Dit kan verschillende oorzaken hebben, bijvoorbeeld een overvol netwerk (netcongestie) dat eerst opgelost moet worden of onvoldoende menskracht/prioriteit binnen de eigen provincie om deze regeling verder uit te werken.

6.3 Proces kleinschalige coöperaties en verenigingen

Bij kleine, lokale initiatieven (tot enkele hectares) ziet het ontwikkelproces er anders uit en passen ook andere subsidieregels. Mogelijk zijn vouchers (besteedbare bedragen voor op voorhand bepaalde diensten of werken) een optie. Voorbeeld: een coöperatie zou een voucher van € 5.000 excl. BTW kunnen krijgen om ecologisch- en landschappelijke adviesdiensten bij een lid van het Netwerk Groene Bureaus in te kunnen kopen. En mogelijk zou een voucher van € 10.000 excl. BTW per ha een optie zijn om maatregelen uit te voeren, waarbij de gemeente zal toezien op een goede onderbouwing hiervan.

Geraadpleegde bronnen

Bronnen

Berenschot (2022). Verkenning naar Nut & Noodzaak van een Ruimtelijke Kwaliteitsimpuls Energietransitie, 10 november 2022, Berenschot

Bruinzeel, H., Epe, M., de Meijer, A. & de Vries, G. (2022). Handreiking Populatieversterking. Kwetsbare vleermuizen en vogels in de energietransitie. 1 maart 2022, Rapportnummer: ZV2021.25. De natuur en milieufederaties, Vogelbescherming Nederland, Zoogdiervereniging

Koopmans, B., Cornax, L. & Huurne, M. (2023). Maatschappelijke eisen. Voorbeeld basisteksten voor maatschappelijke eisen voor zonne- en windparken op land. 1 september 2023, Definitief, versie 2.1. Bosch & van Rijn, Utrecht.

Matthijsen, J. Chranioti, A., Heshusius, S., Scholte, S., van der Kooij, P. & Kool, M. (2023). Monitor RES 2023. Een voortgangsanalyse van de Regionale Energie Strategieën. PBL-publicatienummer: 5245. PBL Planbureau voor de Leefomgeving. Den Haag, 2023

Wolferen van, M. (2024). Hoe werken de staatssteunregels bij de financiering van natuurbeheer(ders)? Geraadpleegd juli 2024, van https://europadecentraal.nl/praktijkvraag/hoe-werken-de-staatssteunregels-bij-de-financiering-van-natuurbeheerders/

Bijlagen

Bijlage 1

Interviews en gesprekken

De volgende gesprekken zijn gevoerd om te komen tot het advies:
7 mei 2024: Telefonisch overleg – Jan Smelik, Rebel Adviesbureau. Onderwerp: NIEWHOL
7 mei 2024: Telefonisch overleg – Alex de Meijer (de Natuur en Milieufederaties, NMF)
8 mei 2024: Teams-overleg, Alex de Meijer (NMF), Floor Maassen (Holland Solar), Puck Sanders (NVDE)
13 mei 2024: Teams-overleg, Eline Fleur Spekle, ministerie EZK
28 mei 2024: Teams-overleg, Lianne van Ruijven, Rebel
4 juni 2024: Teams-overleg, Siward Zomer, EnergieSamen
6 juni 2024: Teams-overleg: Floor Maassen, Holland Solar
7 juni 2024: Telefonisch overleg: Dick Boddeüs, Nationaal Groenfonds
18 juni 2024: Teams-overleg: Floor Maassen, Holland Solar (inkijk Ecocertified)
18 juni 2024: Teams-overleg: Alex de Meijer, NMF
20 juni 2024: Teams-overleg: Leo Bruinzeel, Vogelbescherming Nederland
24 juni 2024: Teams-overleg: Sonja van Eijk, Nationaal Groenfonds
24 juni 2024: Telefonisch overleg: Erik ten Elshof, ministerie van EZK
25 juni 2024: Teams-overleg: Sylvia Temminck, Interprovinciaal Overleg
25 juni 2024: Teams-overleg: Karin Keijzer en Monique Eijkhoudt, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
26 juni 2024: Teams-overleg: Petra Verburg, Zoogdiervereniging
28 juni 2024: Telefonisch overleg: Peter Besseling, ministerie van EZK, link met Nationaal Groenfonds
28 juni 2024: Teams-overleg: Carla Hulsebos, ministerie van EZK
2 juli 2024: Teams-overleg met LNV, EZK en Natoinaal Groenfonds
3 juli 2024: Telefonisch overleg met Eline Fleur Spekle

Bijlage 2

Eisen waaraan de aanvraag kwaliteits-impuls SKNL RVO aan dient te voldoen

Bron: deel van de pagina https://www.rvo.nl/subsidies-financiering/kwaliteitsimpuls-natuur-en-landschap-sknl/aanvragen

Investeringsplan

Naast een digitale kaart verstuurt u ook een investeringsplan. In het investeringsplan beschrijft u:

- de uitgangssituatie
- het investeringsdoel dat u wilt bereiken
- de inrichtingsmaatregelen die u moet nemen om het doel te bereiken
- de oppervlakte waarop u de maatregelen uitvoert
- waarom u de maatregelen neemt
- de beoogde eindsituatie van het terrein, waarbij u minimaal het beoogde beheertype en de oppervlakte daarvan aangeeft
- de wegen en paden die u in stand gaat houden, verbeteren, aanleggen of verwijderen
- een tijdsplanning waarin u de inrichtingsmaatregelen realiseert
- een gespecificeerde begroting

Bijlagen bij subsidie functieverandering

Vraagt u de subsidie functieverandering aan? U stuurt dan een topografische kaart en een realisatieplan mee met uw aanvraag. Eén of meerdere topografische kaarten met een schaal van maximaal 1:10.000 zijn voldoende. Zorg ervoor dat de grenzen van u percelen op de kaart staan. Het gaat om de percelen waarvoor u subsidie heeft aangevraagd.

Realisatieplan

In het realisatieplan beschrijft u hoe u de functieverandering ecologisch invult en hoe u de natuurdoelen dus gaat realiseren. U beschrijft de uitgangssituatie en geeft aan welke maatregelen u gaat nemen. Ook geeft u aan op welke oppervlakte de maatregelen worden uitgevoerd. Dit hoeft u alleen te doen als u de subsidie voor functieverandering aanvraagt. Vraagt u ook de investeringssubsidie aan, dan gebruikt u hiervoor het investeringsplan.

Hoeveel subsidie krijgt u?

De hoogte van de investeringssubsidie en de subsidie functieverandering verschilt. Hieronder leest u welke kosten u vergoed kunt krijgen.

Investeringssubsidie

U kunt subsidie krijgen voor:

- de kosten voor het opstellen van het investeringsplan;
- de kosten die u heeft gemaakt voor het laten opstellen van een accountantsverklaring, als dit voor de eindverantwoording verplicht is;
- alle kosten voor de uitvoering van de maatregelen die in het investeringsplan staan, zoals:
    - maatregelen voor herstel of aanleg van landschapselementen;
    - maatregelen ten behoeve van de waterhuishouding;
    - grondverzet en eventueel afvoer van grond;
    - het plaatsen van een raster;
    - het verwijderen van opstallen, begroeiing en beplanting;
    - aanleg of herstel van wegen en paden.

Alleen voor de werkelijk gemaakte kosten kunt u subsidie krijgen. De subsidie is maximaal 100% hiervan. Dit verschilt per provincie. De provincie kan ook een maximum bedrag aan kosten voor de subsidie per hectare vaststellen.

U krijgt niet alle kosten vergoed. De kosten voor de volgende aankopen en activiteiten vallen niet onder deze subsidie:

- verwijderen van bodemverontreiniging of afval;
- bouw van opstallen, behalve de opstallen die direct met het beheer te maken hebben;
- aanschaf van machines;
- aanschaf of plaatsing van recreatieve voorzieningen;
- aanleg van parkeergelegenheid;
- wegwerken van achterstallig onderhoud;
- uitvoering van wettelijke verplichtingen of een bestaande (publiekrechtelijke) regeling of afspraak.

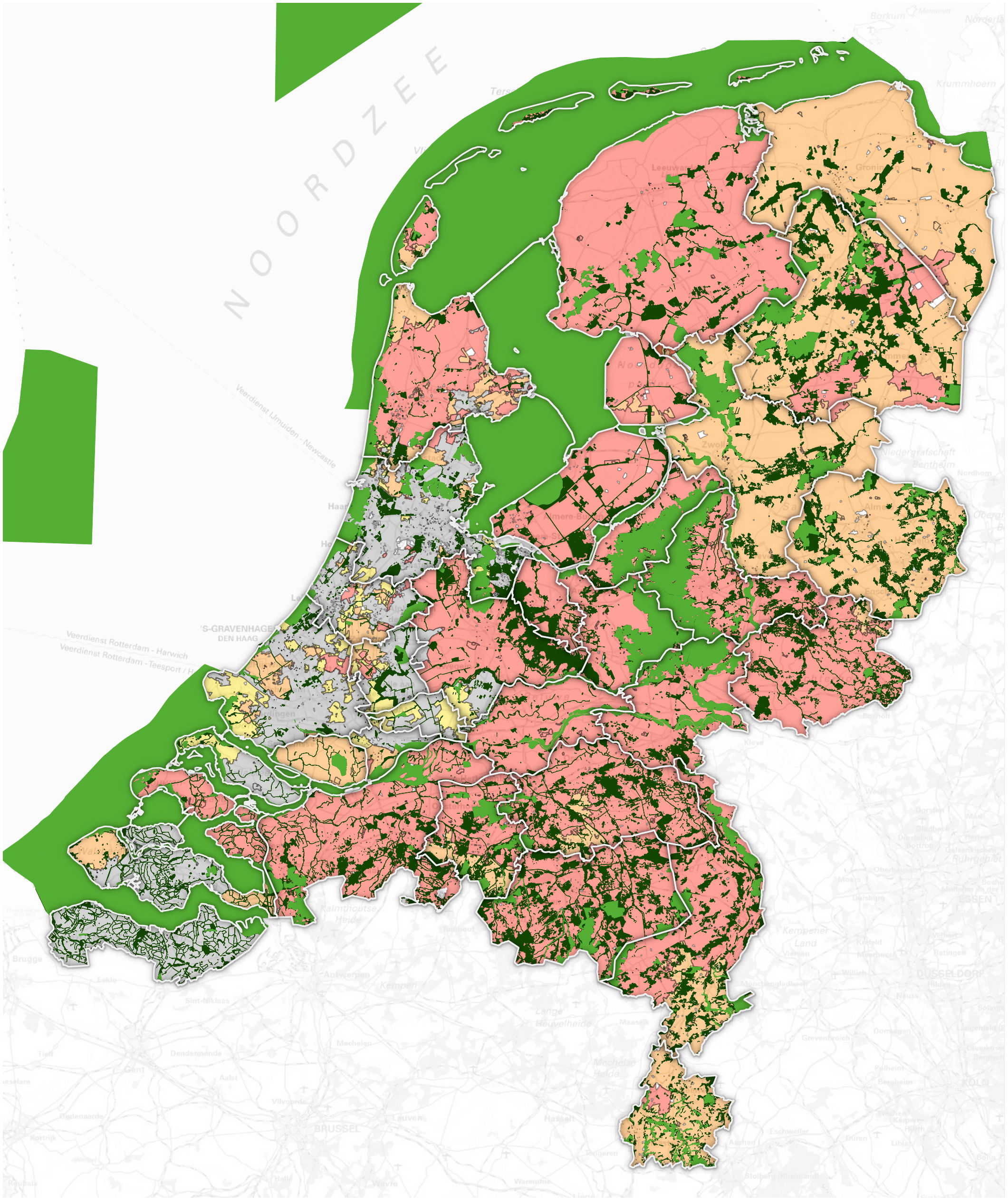
Subsidie functieverandering

Als u uw landbouwgrond blijvend wilt omvormen naar natuur, dan kunt u vooraf een indicatie van de waardedaling van uw grond aanvragen. Hiervoor kunt u dan terecht bij uw provincie.

Bent u benieuwd naar het subsidiebedrag? Dit hangt af van het bedrag waarmee uw grond in waarde daalt door de functieverandering. Een onafhankelijke taxateur stelt de begin- en eindwaarde van uw landbouwgrond vast. Het uitgangspunt hierbij is de waarde van agrarische bestemmingen in het economische verkeer. De peildatum voor de taxatie is de eerste dag van de maand waarin wij uw volledige subsidieaanvraag ontvangen.

Bijlage 3

Kaart netcongestie, NNN en RES

Legenda

RES regio's

Transportcapaciteit opwek energie

- Transportcapaciteit beschikbaar zonder wachtrij
- Transportcapaciteit beperkt beschikbaar zonder wachtrij
- Gebied is in onderzoek met wachtrij
- Er is geen transportcapaciteit voor nieuwe transportverzoeken

Natuur

- Natuurnetwerk Nederland (NNN)
- Natura 2000

Project
Kwaliteitsbudget energie

Onderwerp
Ruimtelijke inzet

Datum **16/07/2024**	Schaal **1:1.000.000**	Opdrachtgever **Min. EZK**
Versie **D1**	Kaartondergrond **Top1000/PDOK**	Getekend door **Rik van Heumen**
Kaartnummer **-**	Formaat **A3, staand**	Projectnummer **24-113**

Zuiderzeelaan 53
8017 JV ZWOLLE

T 038-4236464
I www.ecogroen.nl

eco groen
advies & ingenieursbureau